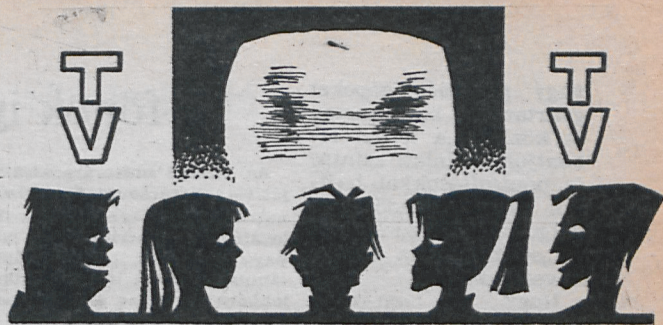

Ünnepi alkalomra készült riportfilmnek megvannak a maga szokványai és veszélyei. A szokványokat talán nem szükséges elsorolni — a veszélyekből elég talán egyet említeni, az „emléktábla-léggörc” azt a feszes ünnepélyességet, amely mindig a koszorúzások hangulatára és a protokoll-névsorok dicső szűrkeségére emlékeztet. Ez a veszély különösen erős akkor, ha a Szovjetunióról készítünk bármint mert bizonyos beidegzettségek még mindig úgy hatnak, hogy ezt a nagy országot, ezt a sokarcú, dolgos, vidám közösséget csak ünnepi-
ben szabad nézni és látatni.)

A televízió kitűnő alkotócsoportja — (Albertini János, Bucsi János, Mórotz Kálmán, Palkovits Mária, Radó Gyula, Schmitt Péter, Sugár András neve szerepel a főcímen) elkerülte a buktatókat. Eltekintve bizonyos interjú-jellegű beszélgetések egy-egy feszes mondatától: oldott, rokonszenves módszerrel adtak képet a Szovjetunióról, a nemzetiségiek otthonáról.

Kétszer 45 perc — azaz pontosan egy labdarúgómérkőzés tartama! — alatt persze ez is túlzottan nagy vállalkozásnak látszik. Hiszen a száz népből, amelyre a cím utalt, így csak a kirgizre, a tatárra, a litvánra (és természetesen a velük mindenütt nagy számban együttélő nemzetiségbeliekre, elsősorban az oroszra) futotta. De a választás szerencsés (mellesleg szólva bármilyen más választásnak is lehetett volna szerencséje. Ha-

Vilnyusztól Frunzéig

nem ezúttal a ritkábban ismertetett területek népe kapott „szót”).

A pesti tévékamera végigvándorolt kolhozpiacon és litván katolikus plébánián, magyarul beszélő öntözőmérnök munkahelyén és folyami kikötőn, egyetemen és középiskolán, repülőtéren és városi parkon, ahol diáklányok üldögélnek. És járt az egyik őshazában, a magyarok egyik őshazájában tudniillik — mert a kámai autógyár ott gyárt majd teherautót, ahol valamikor a mi őstörténetünk egyik érdekes fejezetét írták.

Amit a film dokumentálni akart: szerencsésen és eredményesen mutatta be. Azt, hogy tatárnak, litvánnak, kirgiznek és bárminek lenni a szovjet földön nem hátrány és nem előny, hanem egyszerűen a létezés objektív valósága, amely a „szövetségekbe forrt szabad köztársaságok” természetéhez és lényegéhez tartozik. Pedig milyen széles skáláról kellett elérkeznie a mai fejlettségi fokig! Fialt balett-táncosok a pusztán — utalnak arra, hogy valamikor régen, a kánok alatt, a nő rabszolga volt. A kis balett-táncosnő (kilenc évig tanult Leningrádban) kö-

rülbelül olyan távolságból beszél erről a korról, mint a mi általános iskolásaink szoktak a főszozlabíróról és a de-
resről. És amikor Vlagyimir Usz-t, a Budapesten tanult öntözőmérnököt megkérdezik, nem okoz-e gondot, hogy valami öt-hat nyelvű, nemzetiségű ember dolgozik vele, a szöke férfi szlávosan lágyított magyar szavai felelnek: „Nálunk már nem is számít, ki milyen nemzetiség...” Valóban: ez a lényeg.

Ezt a lényegét a kilencven perc meggyőző tényekkel, jól illusztrálva és — nem győzőm hangsúlyozni — a hétköznapi ágyazva mutatja meg. Mert ezek a kirgizek, oroszok, litvánok nem ünnepi beszédekkel mondanak, amelyekből úgyszólam elég, hanem gránátalmát árulnak, birkát terelnek a repülőgépbe („pont úgy tola-
kodnak a helikopterbe, mint az emberek” — mondja a realista pilóta), mivel terelgetni a jó legelőre hetekbe kerülne, újságot vásárolnak a standon és nem röstellik megmondani, hogy nem a politikai hírek, hanem mondjuk a művészet érdekli őket elsősorban; bírónak tanulnak Kazányban

A főnök igazságáról

vagy precíziós gépeket gyártanak a balti parton és közlik: „a tervet lebontjuk vállalati szintre és pontosításokkal hajtuk végre”, szedőgépen dolgoznak és szurkolnak a „suliban”, ha matek következik.

Hogy a nem-orosz nemzetiségűek valamennyien anyanyelvi kultúrájuk feliédülésének tanúi — azt csak az öregebb nemzedék tudja értékelni. A fiatalok számára természetes, mint a napfény; amint-hogy az is az, hogy első összekötőjük a nagyvilághoz, a világirodalomhoz, a nagy testvér nyelve, az orosz. A híradó részletek, amelyeket 1922-ről és néhány évvel későbből ügyesen belevágtak a jelenetbe, bizonyára ugyanúgy a meglepetés erejével hatnának a litván vagy tatár otthonokban is, mint ahogyan mi néztük itt, Budapesten: Shaw szovjetunióbeli látogatása, Frunze, Ordzsoikidze arca, a Komintern Rádió első adásának kockái megmutatnak valamit abból a múltból, amely Magyarországon akkor távolinak, veszélyesnek és titokzatosnak minősített idegenség volt, mert azt akarták tenni.

Sugar András és munkatársai egy kis ablakot erre a múltra is nyitottak. A jelenre mindenképpen tágasat; jól és jókor. Ünnepi alkalomra, de „nem” kivasalt valóságot mutattak. Ismeretterjesztésnek sem volt kevés: félek, hogy nálunk kevesen tudnának litván, kirgiz vagy tatár költőtől idézni. De az egyik Frunzei riportalany — ismerte Petőfit.

BAKTAI FERENC

Az ünnepi műsoráradatra készülve, arra kímélve eréjt — a karácsonyt megelőző műsorok közül több érdekes mű a kritikai érdeklődés körén kívül maradt. Vagy legalábbis a perifériájára szorult. A lelkiismeret nem hagy nyugodni, hogy közülük a legértékesebbel és legtanulmányosabbal nem foglalkoztam, s kritikusi társaim is jobbára: udvarias elismeréssel. A főnök című tévéjátékra gondolok, melyet Goffredo Parise olasz író regényéből Zsámboki Zoltán fordított magyarra, s Sipos Tamás dramaturgial közreműködésével Lehel Judit alkalmazott televízióra. Az ünnepi éjszakai adásnál jutott hirtelen eszembe mulasztásom, amikor a nagyon tehetséges Szakonyi Károly Itéletnapig című groteszkjét láttam Boldizsár Miklós rendezésében. Bár kitűnően megteremtett situációját sokszor mulatva s élvezettel néztem: zavarta örömdömet, hogy jelképes értelműk érezhetően mindig valamilyen valóságos élettartalomra utal, s így arra kényszerít, hogy jelentésüket megfejtsen. A költői és bizarr befejezés lírája is csak akkor vált katarziskussá bennem, amikor — percekkel később — sikerült magamban értelmét tisztáznom.

Talán, ha az alkotók előbb látják Parise művét, jobban megértik, hogy az igazi abszurdot nem kell lefordítani. Nem is lehet. Eppen azért abszurd, mert sem a hagyományos reális formában, sem az annyira divatos parabolisztikus eszközökkel (melyek szintén megfejtésre és értelmezésre kényszerítenek) nem lehet mondanivalójukat elmondani. Mihályfi Imre műfajérzékyen, magabiztos rendezése és Halász Mihálynak a rendezéssel egyenrangú operatőri munkája — A főnök első pillanattal után világossá tették a néző számára, hogy az előtte kibontakozó — és semmilyen valóságoshoz nem hasonlítható világot úgy kell elfogadnia, ahogy látja. A tulajdon törvényeivel. A rendező, az operatőr és a legmodernebb színházat játszó nagyszerű színészek, Haumann Péter, Timár Béla és Bulla Elma a magyar televízióban először éreztették meg az abszurd színház hatásának titkát. Olyan nagyjátékfilmről sem tudok, melyben az „abszurditást” ilyen következetesen valósították meg. Nem „értem” pontosan, miről van szó, mégis élvezem a játékot, mert szüntelenül érzem gúnyoros filozófiáját. Nem olyan egyszerű dologról van szó, mint a tévéújság egyébként okos és jószándékú magyarázatában olvashattuk: „Goffredo Parise a neofaszizmus lényegét fogalmazta meg...” Meg is magyarázza: milyen áttételekkel. Aki ebben a filmben a neofaszizmus lényegét kereste — sokat törhette a fejét. S főleg azon gondolkodhatott el: bárkit is visszariaszthat-e ez a film a neofaszizmustól. (A fasiztákra általában nem jellemző az az érzékeny intellektualitás, mely e film befogadásához szükséges.) Az emberi kapcsolatok rejtettebb vonulatait, a függőségek rendszerének törvényszerűségeit kutatta A főnök — inkább az érzelmeken és sejtelmeken át közelítve a tudathoz, semmint az értelmet ostromolva. Olvastam más magyarázatot is róla — a nézők elizgatója céljából. Eszerint a nyugati típusú „jóléti állam” paródiája vagy jövőjének groteszk víziója. Le kellene szoknunk az ilyen nagyon könnyen bizonyítható, de éppolyan könnyen cáfolható értelmezésekről. Az efféle egyszerűsítésekkel — melyek lepernegnek az ilyen típusú művészi alkotásokról — lényegében „egyszerű” dolgokat teszünk áttekinthetetlenül bonyolulttá és hiteltelenné.

HAMOS GYÖRGY